

відповідальність й можливість робити вибір, в якому чуто голос власного «Я».

На підставі отриманих результатів можна говорити, що емпіричними критеріями життєздатності людини виступають «задоволеність життям» та «позитивний образ самого себе» як стійкі змінні. Перший проявляється в достатньо високій оцінці особистісної успішності, другий визначає критичність самооцінювання і її адекватність.

У студентів більш вираженим є активне ставлення до життєвої ситуації, вони цілomu задоволені своєю життєвою ситуацією та самореалізацією. У зрілому віці переважає високий тонус і позитивний образ самого себе. З'ясовано, що такі показники, як негативна чутливість до самовпливів та стійкість емоційного тону більш виражені у людей зрілого віку. Тривога і напруженість більш проявляється у похилому віці. Люди похилого віку з вищим проявом життєздатності більш терпимі до самовпливів, що свідчить про достатній розвиток механізмів волі, саморегуляції.

Наразі маємо, що люди з високим рівнем життєздатності здатні протидіяти негативним впливам оточуючого середовища шляхом домінування позитивного, байдужого або терпеливого ставлення до впливів оточуючого середовища. Чинниками, які опосередковують життєздатність людини виступають впливи соціального оточення, культурологічні впливи та ставлення людини до життєвої ситуації загалом.

Скок А. Г., Шлімакова І. І.

ВИКОРИСТАННЯ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНІК В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Проблема маніпулювання свідомістю є актуальною з причини існування у сучасному світі створеній людьми системі цивілізаційних цінностей, у контексті тих соціально-економічних процесів, що здійснюються сьогодні в Україні, яка зазнала значних трансформаційних змін в морально-етичних та екологічних аспектах міжособистісної взаємодії. Саме це

відкриває можливості для цілеспрямованого впливу на суспільство й окремі групи людей та дає змогу широко застосовувати технології маніпуляції свідомістю і громадською думкою.

Дослідники вказують, що методи маніпулятивного впливу на особистість досить широко використовуються у різних сферах соціальної взаємодії, зокрема в політиці, економічній сфері, дипломатичних взаємовідносинах, юриспруденції тощо. Не виключенням є й освітня сфера, де різного роду маніпуляції спостерігаються в освітніх закладах усіх типів (Шейнов В., 2010).

Аналізуючи описані дослідниками техніки та стратегії маніпулятивних дій в освітній сфері, наразі приходимо до висновку, що деструктивні маніпуляції виступають як один із чинників кризи вищої освіти, яка почалася наприкінці ХХ століття та продовжується дотепер, що визнала переважна більшість вчених різних країн. Основними ознаками кризи вищої школи виступають: недостатня розвиненість у майбутніх спеціалістів духовності, гуманності, культури, що призводить до формування технократичного мислення; авторитарного характеру системи управління освітою (як прояви деструктивних маніпуляцій) (Михайлова Н., 2001; Freire P., 1990).

З огляду на викладені вище положення, можемо говорити про актуальність дослідження маніпулятивного впливу у професійній діяльності педагогічних працівників.

Маніпулювання можна визначити як вид психологічного впливу, майстерна реалізація якого веде до пробудження в іншій людині намірів, що не збігаються з її реальними бажаннями (Доценко Є., 1997; Сидоренко О., 2004; Шейнов В., 2010). Зазвичай, маніпулятивні дії розглядаються у контексті міжособистісного спілкування, при якому в прихованій формі здійснюється вплив на партнера зі спілкування з метою досягнення своїх намірів.

У континуумі освітньої сфери педагогічний вплив, як особливий вид діяльності викладача, в ідеалі, передбачає досягнення позитивних змін в інтелектуальному та особистісному розвитку особистості. Саме такий вплив

спроможний забезпечити реалізацію основної мети сучасної освіти – виховання у молоді довіри до динамічних знань, формування уміння вчитись і переучуватись, усвідомлювати потребу у розвитку творчого потенціалу. Однак, поряд із цим, осмислення результатів сучасних теоретико-емпіричних досліджень у контексті проблеми педагогічних впливів дало змогу дійти висновків щодо зростання тенденції використання маніпулятивних технологій в освітній сфері. Науковці наголошують, що маніпуляція, як вид спілкування в освіті, частіш за все, використовується як вид контролю, при цьому контроль може здійснюватися як викладачів над студентами так і у зворотному напрямі.

Мета даної публікації полягає у висвітленні результатів дослідження взаємозв'язків між психодинамічними проявами темпераменту та схильністю до маніпулювання у викладачів закладів вищої освіти.

Емпіричне дослідження проводилося поетапно упродовж 2017-2019 рр. Вибірку склали 76 викладачів закладів вищої освіти м. Чернігова. Було використано такі методики: «Шкала маніпулятивного ставлення» Банта, «Спрямованість особистості у спілкуванні» С. Братченка та «Опитувальник структури темпераменту» В. Русалова (ОСТ).

Результати емпіричного дослідження свідчать, що 40% опитаних практикують маніпулятивний вплив у своїй професійній діяльності, проте, це переважно показники середнього рівня з тенденцією до низького. Це дає змогу говорити, що викладачі закладів вищої освіти запобігають до принципу партнерства.

Аналізуючи результати дослідження за методикою «Спрямованість особистості у спілкуванні» варто відмітити, що викладачам притаманна орієнтація на рівноправне спілкування, взаєморозуміння, взаємну відкритість та комунікативну співпрацю, лише у незначній частині досліджуваних проявляється авторитарна спрямованість у спілкуванні. Такі результати вказують, що у діяльності фахівців вищої школи використовуються принципи рівності, справедливості, любові та поваги до інших, повага їх достоїнства, турботи про добробут оточуючих. Думається, що забезпечення наступності гуманізації

неперервного освітнього простору є одним із ефективних шляхів формування особистості нового типу, як відкритої системи, яка спроможна до самоорганізації та самокерування. А це, в свою чергу, забезпечить підготовку фахівців для освітньої сфери у відповідності до гуманістичної моделі спеціаліста нового типу – спеціаліста, який всебічно володіє знаннями у сфері обраної ним професії, має світові орієнтири, широке соціальне мислення, наукове бачення загальної картини світу.

За допомогою кореляційного аналізу встановлено прямі взаємозв'язки між: авторитарною стратегією у спілкуванні та схильністю до маніпулювання, тобто авторитарна комунікація напряму взаємопов'язана з макіавеллістичними маніпулятивними діями. А також прямий зв'язок між маніпулятивною стратегією й схильністю до маніпулювання, і обернений зв'язок між індиферентною орієнтацією комунікації та проявами маніпулятивних дій. Дані зв'язки, з нашого погляду, є цілком логічними та підтверджують попередні дослідження даної проблеми, маніпулятивне ставлення макіавеллістичного характеру обумовлюється авторитарною стратегією спілкування.

Для перевірки гіпотези щодо опосередкованості тенденцій до маніпулятивних дій індивідуальними психофізіологічними особливостями, які пов'язані з динамічними аспектами діяльності особистості, було з'ясовано структуру темпераменту досліджуваних. Виявлено, що загалом найбільш вираженими темпераментальними особливостями працівників вищої школи є соціальний темп та соціальна ергічність; найнижчі значення були отримані за показниками соціальної пластичності та емоційності. Такі результати вказують на низьку чутливість працівників вищої школи до невдач, їхню емоційну врівноваженість та впевненість у собі. Встановлено кореляційний зв'язок між соціальною ергічністю та маніпулятивним ставленням педагогів.

Чим краще у викладачів розвинена комунікативна функція, завдяки чому вони мають навички спілкування у різних соціальних групах та значну кількість комунікативних «заготовок», тим більш схильними вони є до прояву маніпулятивних дій (кореляційний зв'язок між даними

компонентами був на рівні $r=0.304$, при $p \leq 0.05$). Ймовірно, комунікативна активність та імпульсивність виступають одними з факторів запобігання до маніпуляцій. Встановлений статистично значущий зв'язок між соціальним темпом й схильністю до маніпуляцій, можна обґрунтувати статусним фактором викладача в освітній сфері. Тобто маючи позицію «зверх» («Я навчаю – ти вчись»; «Ти мій студент, а не «Я» твій» і «Я» не маю часу це обговорювати» тощо), викладачі обирають більш швидкий шлях впливу – маніпулятивний, нехтуючи неманіпулятивними методами для досягнення необхідного результату. На підставі кластерного аналізу було виділено чотири типи педагогічних працівників за ознаками використання технік маніпулятивного впливу.

До першого кластеру увійшли досліджувані з низькими показниками схильності до маніпулятивних дій та з високими показниками індиферентної спрямованості у професійному спілкуванні. Викладачів, що увійшли до даної групи, можна охарактеризувати як таких, які зазвичай у процесі комунікативної взаємодії ігнорують сам процес спілкування, маніпулятивні стратегії для них виступають як засоби педагогічного впливу для досягнення суто професійних цілей. Таких педагогів ми умовно віднесли до типу «Індиферентні».

Другий кластер об'єднав тих працівників закладів вищої освіти, які мають середні показники запобігання до маніпуляцій з тенденцією до низького рівня та високі показники конформної орієнтації у процесі професійного спілкування. Для того, щоб отримати бажаний результат такі педагоги за допомогою маніпуляцій показують позицію відмови від рівноправного спілкування на користь співрозмовника, намагаючись «підлаштуватись» під стиль його спілкування. Зазвичай, ці педагоги отримують прогнозований результат. Умовно другу групу нами названо «Конформні».

До третього кластеру потрапили викладачі із середніми показниками запобігання до маніпуляцій з тенденцією до високого рівня та з високими показниками діалогічної орієнтації у процесі професійного спілкування. Ці педагоги під час спілкування використовують маніпулятивні техніки «рівність»,

«повага», «довіра», «співпраця». За нашими уявленнями вони складають тип «Діалогічні».

Четвертий кластер склали викладачі, які мають високі показники запобігання до маніпуляцій та проявляють високий рівень комунікативного авторитаризму. До співрозмовника вони ставляться як до об'єкта своїх маніпуляцій, при цьому проявляють домінування у процесі спілкування, небажання чути і розуміти співрозмовника, неповагу до його точки зору. При цьому використовують свій статус та професійну роль. Даний тип педагогів має назву «Авторитарні».

Резюмуючи викладене вище, варто акцентувати увагу, що одним із пріоритетних завдань підготовки майбутніх педагогів, які спроможні виховувати майбутнє покоління в умовах європейської інтеграції України, є формування у них навичок педагогів типу «Діалогічні».

Скрипко С. О., Повечера І. В.

РЕФЛЕКСИВНИЙ КОМПОНЕНТ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дані сучасних педагогічних досліджень і практика вітчизняної педагогічної освіти свідчать про зростаючий інтерес до проблем формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності. Аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що готовність до будь-якої діяльності являє собою єдність професійної придатності особистості, що передбачає наявність трьох необхідних складових: індивідуальних особливостей, здібностей і характерологічних рис, суттєвих для успішної професійної діяльності; відсутність факторів, які роблять неможливими участь людини в професійній педагогічній діяльності; підготовленість до діяльності (знання, уміння, набуті в результаті професійної підготовки).

Формування готовності особистості до конкретного виду роботи здійснюється в декілька етапів. Необхідною умовою на